

5. Романенко Н. Г. Колір як природна сутність. Вісник ХДАДМ Черкаського державного технологічного університету. Черкаси. 2010. Вип. 10. С. 8-14.
6. Старовойт Л.В., Ліхіцька Л.М. Розвиток художньо-творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку засобами декоративно-ужиткового мистецтва. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми». Випуск 64., 2022. С.147-160
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5 т. – К. 976. Т.2.

О. Демченко,

кандидат педагогічних наук, доцент
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

О. Ігнатова,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри німецької філології

O.Demchenko,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskiy
State Pedagogical University

O. Ihnatova,

Candidate of Sciences in Philology, Associate Professor
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskiy
State Pedagogical University

ТЕАТР ЯК ВИД МИСТЕЦТВА І СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ЗАСІБ: УКРАЇНСЬКІ ТРАДИЦІЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ПІДХОДИ

THEATER AS A FORM OF ART AND SOCIAL AND EDUCATIONAL INSTRUMENT: UKRAINIAN TRADITIONS AND EUROPEAN APPROACHES

Анотація. Розкрито поліфункціональність театрального мистецтва. Показано значення театру як виду мистецтва та соціально-виховного засобу. Переставлене досвід підготовки майбутніх педагогів до використання театральної діяльності як засобу розвитку *soft skills* дітей у рамках проєкту програми ЄС Еразмус + Жан Моне Модуль (620252-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-MODULE «EU experience of soft skills development of preschool and primary school-age children by theatre activities in teacher training»).

Abstract. Polyfunctionality of theatrical art is revealed. The importance of theater as an art form and a social and educational tool is shown. The rearranged experience of training future teachers to use theatrical activity as a means of developing soft skills of children within the framework of the project of the EU program Erasmus + Jean Monnet Module (620252-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-MODULE "EU experience of soft skills

development of preschool and primary school-age children by theater activities in teacher training).

Ключові слова: театр, театральне мистецтво, театральна діяльність, соціально-виховний засіб, євроінтеграція.

Key words: theater, theatrical art, theatrical activity, socio-educational tool, European integration.

У сучасних соціально-культурних і політичних умовах постають нові виклики та завдання щодо виховання молодих поколінь, наповнення освітнього процесу новими смислами. Школа має бути не просто закладом освіти, спрямованим на отримання знань і навичок. Вона має стати психологічно комфортним простором, в якому створюються умови кожній дитині для особистісної самореалізації, набуття життєво важливих навичок. Так, у Концепції «Нова українська школа» задекларовано мету загальної середньої освіти, яка передбачає створення сприятливих умов для здобуття всім учням «освіти для життя», вироблення учнями вмінь і компетентностей ХХІ століття, які потрібні їм для успішної життєдіяльності [6, с.12].

З огляду на це, у педагогічній науці та освітній практиці відбувається пошук як нових технологій і методів досягнення сучасних цілей, так і постійний добір ефективних та універсальних засобів для цього. З огляду на це, фокус наукової уваги в останні роки все частіше зміщується на мистецтво, відбувається зміна поглядів на його природу, переосмислення культурологічних, педагогічних і соціально-комунікативних функцій. Унікальним і синкретичним видом мистецтва є театр, використання якого в освітньому процесі сучасної школи, в тому числі у складній кризовій ситуації для України, дозволить педагогам розв'язувати низку навчальних і соціально-виховних завдань.

Ретроспективний погляд на філософсько-педагогічні системи минулого показує, що значення театру як педагогічного засобу розуміли, високо оцінювали та використовували відомі зарубіжні та вітчизняні персоналії різних часів: філософи античності (Сократ, Аристотель, Платон, Квінтіліан, Цицерон та ін.); просвітники (Ф. Вольтер, Б. Грінченко, М. Грушевський, Д. Дідро, П. Могила, Ф. Прокопович, Г. Сковорода, І. Франко та ін.); педагоги (Я. Дорман, Дж. Дьюї, Я. Коменський, Я Корчак, А. Макаренко, М. Монтессорі, А. Нейлл, К. Орф, Ф. Паркер, З. Рашевський, Г. Ровід, Ж. - Ж.Руссо, С. Русова, Д. Серафін, В. Сухомлинський, Р. Штейнер, С. Френе та ін.).

В останні десятиріччя також українські дослідники (Л. Артемова, О. Ворожейкіна, З. Долинська, О. Жовнич, Н. Комарівська, Г. Ляшенко, Л. Макаренко, І. Стахова та ін.) показують можливості використання театрального мистецтва та організації театралізованої діяльності учнів на різних етапах освітнього процесу початкової школи. Зокрема, вони розкривають культурологічний потенціал театрального мистецтва, його значення для естетичного виховання дітей, розвитку загальних і спеціальних здібностей тощо. Використання театру в освітньому процесі сприятиме естетичному вихованню обдарованих дітей, розвитку їх загальних і

спеціальних здібностей (акторських, музичних, художніх тощо), їхньої творчої самореалізації. Так, науковці [5] важливого значення надають театру природи, під час організації якого відбувається всебічний розвиток кожної дитини, естетико-екологічне виховання, навчання іноземної мови тощо.

Також відзначимо, що у науковому дискурсі спостерігається активізація наукових розвідок щодо вивчення і використання художньо-комунікаційного потенціалу різних видів мистецтва (Ю. Волкова, Г. Гандзілевська, Г. Макаренко, О. Марущак, Л. Масол та ін.). Учені обстоюють важливість активізації не лише естетичного сприйняття, а й створення передумов для спілкування суб'єктів художнього простору, автора твору і слухачів / глядачів. Під час перегляду театралізованого дійства, чи участі в постановці відбувається особливий вид спілкування, який називають «художньою комунікацією», яка завжди є емоційно насиченою та має свої особливості. Так, на думку дослідників, вона не просто соціальним процесом, а *«завжди духовно-емоційним явищем, яке сприяє засвоєнню найважливіших загальнокультурних цінностей. Засвоєння культури – це, певною мірою, процес художньої комунікації, який активно впливає на формування людської особистості, створення її моральної основи, вироблення того чи іншого ставлення людини до світу і до людей»* [1].

У свою чергу вважаємо, що завдяки участі у постановці театральної дії відбувається «різновекторне спілкування, емоційно-почуттєва взаємодія, вербальна й невербальна комунікація (автор твору – діти, діти-актори – педагог, діти – діти, актори – глядачі тощо)». До того ж, «безпосередня участь дітей у постановці п'єси сприяє формуванню в них комунікативних і соціальних навичок, підвищенню самооцінки, налагодженню нових дружніх стосунків» [2; 3].

Інтерес становлять праці науковців (Л. Бегас, М. Давидової, О. Жовнич, Н. Казьмірчук, Р. Калько, Н. Корнієнко, О. Орлової, І. Стахової, В. Шахрай, О. Шлемко та ін.), в яких розкривається соціально-виховний ресурс цього виду мистецтва. Так, В. Шахрай обґрунтувала естетико-педагогічні інструменти театрального мистецтва задля становлення соціальної компетентності школярів: *«наслідування, ідентифікація, рефлексія, інтеріоризація, екстеріоризація»* [10, с. 19]. О. Орлова доводить необхідність використовувати театр у вихованні молодіш покоління системно, на засадах технологічного підходу [7]. В умовах художньо-театралізованої діяльності можна створювати дітям ситуації успіху, що сприятиме коригуванню самооцінки, подоланню невпевненості тощо. Театральний майданчик є простором, де кожна дитина зможе «проявити себе, продемонструвати свої досягнення, набути комунікативного досвіду» [7, с. 22].

Комплексне використання театру як навчально-виховного засобу є одним із завдань «шкільної театральної педагогіки / педагогіки театру». Ця сучасна галузь наукових знань пояснюється вченими «як форма освітньої художньо-естетичної діяльності, що відповідає потребам особистості в збереженні надбань культури, в самозбереженні і розвитку, має потужний потенціал універсального впливу на особистість, оскільки сприяє становленню творчої особистості динамічного типу, що

ідентифікує себе з рідною культурою, з близьким і зрозумілим з ранніх років навколишнім середовищем, і яка сприймає і розуміє загальнолюдські гуманістичні цінності» [9, с.10].

Узагальнивши праці дослідників пояснюємо «педагогіку театру / шкільну театральну педагогіку» як «міждисциплінарну науку, яка інтегрує в собі основи знань: *культурологічних* (художня культура, мистецтвознавство, теорія театру і основи режисури), *психологічних* (закономірності та механізми емоційного впливу театру на людину, взаємодії особистості з театральним мистецтвом, задоволення екзистенційних потреб, творчої самореалізації), *педагогічних* (методи і прийоми освітньої та соціально-виховної роботи засобами театру). Вона є теоретико-методичною системою, яка об'єднує у цілісному освітньому процесі педагогічну теорію і навчальну, виховну, соціально-виховну практику, арт-педагогічні технології» [4].

Різні аспекти впровадження європейського досвіду щодо використання театру як засобу розвитку soft skills дітей дошкільного і молодшого шкільного віку розробляються в межах реалізації у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського проекту програми ЄС Еразмус + Жан Моне Модуль (620252-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-MODULE «EU experience of soft skills development of preschool and primary school-age children by theatre activities in teacher training»), зокрема, під час викладання для студентів спеціальності 013 Початкова освіта факультативного курсу «Підготовка майбутніх педагогів до впровадження європейського досвіду формування soft skills дітей дошкільного віку та учнів початкової школи засобами театральної діяльності» [11].

Ми робимо акцент на поєднанні європейського досвіду організації театралізованої діяльності дітей з українськими традиціями. Такий підхід реалізується під розгляду всіх 4-х модулів факультативного курсу та різних активностей, запланованих у межах проекту. Вивчення європейських підходів відбувається на рівні теорії, коли студенти ознайомлюються з ідеями зарубіжної педагогіки театру. А також слухачі факультету виконують багато творчих завдань, пов'язаних із використанням європейських ідей у практичній діяльності українських педагогів.

У процесі опанування першого модуля «*Театралізована діяльність у соціально-виховній роботі на засадах інклюзивного підходу: досвід ЄС*» (викладач О. Демченко) слухачі факультативного курсу ознайомлюються з історією театру, основними ідеями європейської шкільної театральної педагогіки, можливостями використання театру та організації театралізованої діяльності дітей у закладах освіти різних країн ЄС. Студенти під час пошукової роботи вивчають і аналізують зарубіжні джерела: документи, наукові праці та публікації європейських учених, сайти закладів освіти та організацій країн ЄС тощо.

На лекційних і практичних заняттях з'ясовано, що у багатьох педагогічних системах світу склався позитивний досвід виховання дітей у театральній діяльності. Так, в Англії у кінці ХІХ – на початку ХХ століть з'явився новий напрям в освіті «навчання за допомогою театральної дії» («Drama in Education»). У межах такої

концепції «драма в освіті вважається методом навчання і виховання, під час використання якого відбувається ідентифікація з уявними ролями і ситуаціями, що дозволяє учням під час драми вчитися досліджувати спірні питання, події та взаємини» [8]. Автори методики вважають, що в театралізовану діяльність, різні види драматизацій потрібно включати всіх учнів, не залежно від рівня акторських здібностей.

Театр як засіб усебічного розвитку особистості використовується вже протягом тривалого часу педагогами вальдорфських шкіл, які заснував на початку ХХ століття Р.Штайнер. Для українських педагогів важливо використовувати практику вальдорфських шкіл, де театральна гра є ключовим компонентом і часто «родзинкою уроку», починаючи з 1-го класу і продовжуючи до 8-го класу. Як правило, у звичайних школах у роботі драматичних гуртків переважно беруть участь учні, які цікавляться театральним мистецтвом. На відміну від цього, у вальдорфських закладах упроваджується інший підхід: кожен клас ставить власну виставу, в якому всі учні беруть у театральному дійстві. Така методика називається «педагогічною драмою», яка має декілька аспектів. З одного боку, класний колектив розробляє та ставить п'єси для глядачів: учнів і батьків. Проте, з другого боку, більш важливим є використання театру як педагогічного інструменту, який є не самоціллю, а засобом для досягнення освітніх цілей [14].

Завдання використання драми та театралізації у вальдорфській школі: допомогти учням застосувати свої знання на практиці, встановити зв'язок між теорією та реальністю; розвиток навичок міжособистісного спілкування; виховання особистісних якостей школярів; розвиток художніх здібностей. Включаючи дітей у різні види театралізацій, підготовку п'єси як творчого проєкту, створюються умови для вивчення історії, літератури, географії та інших предметів, а також розвитку «м'яких навичок» [14].

Відома соціально-виховна засобами театру ХХ століття польського вченого Я. Дормана, педагога, режисера, театального діяча, театального поета. Він використовував театральне мистецтво як засіб розв'язання соціально-виховних завдань свого часу. Я. Дорман організовував дитячі театри на засадах імпровізації, в основі якого була гра, забава, втілення дитячих задумів у театралізованому дійстві. Дитячий аматорський театр Дормана співпрацював з професійними акторами, але не наслідував «дорослий» театр. Педагог також створював забави для дітей з труднощами у навчанні та низьким рівнем. Продовженням ідей Я.Дормана в ХХІ столітті є створення проєкту «Театального дитячий майданчик Яна Дормана» з використанням творів педагога з їхнім сучасним переосмисленням. Інтерактивна вистава організовується для дітей 6-9 років грається у шкільних спортзалах. Усі актори, задіяні у виставі, знають усі ролі і можуть ними мінятися [13].

Слухачів курсу зацікавив проєкт багатомовного театру / багатомовного театального читання (MELT), який розробила та впроваджує у навчанні та вихованні дітей швейцарська дослідниця С.Куцельман [12]. Ідеї дослідниці успішно реалізуються не лише в закладах освіти Швейцарії, а й у декількох країнах Європи.

Використання такого театру передбачає розв'язання низки завдань: навчання учнів іноземних мов, формування навичок багатомовного читання і покращення його швидкості, підвищення мотивації учнів до читання; виховання культури міжнаціонального спілкування, взаєморозуміння; розвиток «м'яких навичок», зокрема комунікативних, емоційного інтелекту тощо. С. Куцельман [12] пропонує вісім послідовних кроків та чіткі рекомендації щодо використання багатомовного театру, дотримання яких дозволяє дидактично та методологічно структурувати навчальний процес у рамках дизайну проєкту MELT, а також інтегрувати різні форми соціальної взаємодії: пленарна (PL), групова (GW), партнерська (PW), індивідуальна (IW).

Під час вивчення другого модуля *«Організація різних видів театралізації дітей у закладах освіти: європейський контекст»* (викладачі О. Жовнич та І. Стахова) відбувається поглиблення знань про використання театру в педагогічних системах країн ЄС. Акцент робиться на методичних особливостях організації різних способів театралізації на уроках та у позакласній роботі початкової школи. Слухачі факультативу виконують різні види творчих завдань.

– *«Муза театру»* – створення образів на основі творів європейських авторів. Таке завдання виконується на основі ідей фінської концепції добробуту PERMA, яка, у свою чергу, базується на теорії невимушеного вибору: студенти можуть самостійно обирати форму творчого вияву. Спираючись на концепцію добробуту PERMA та феномен-орієнтоване навчання викладачі запропонували слухачам факультативу створити «власну музу театру», не обмежуючи їх у будь-якому виборі форм, засобів для своєї творчості.

– *«Театральне перевтілення в улюблений казковий персонаж»* – самостійне створення образу, фантазування, придумування зачіски, макіяжу, використання комп'ютерної графіки. Таке завдання розроблено на основі французького досвіду, яке стимулювало до максимального перевтілення та невербального відтворення основних рис задуманого персонажа.

– *«Створення власних театрів з різних підручних матеріалів»*. Ідея такого завдання взята з педагогічного досвіду закладів освіти низки європейських країн, зокрема Німеччини, Швеції, Швейцарії. Організація театральної діяльності дітей передбачає створення власноруч декорацій, костюмів, ляльок, масок тощо. Так, за програмою STEM-освіти педагоги надають увагу тому, щоб дитина самостійно змогла спроектувати іграшку, підібрати потрібні матеріали, виготовити її. Впроваджуючи такий підхід, студенти створювали власні театри з різних підручних матеріалів: пальчиковий і настільний театр, театр кульок, топотушок, овочів, фруктів, мушель, м'яких іграшок тощо.

Під час проведення третього модуля *«Основи режисури та художньо-музичного оформлення театралізованого дійства: європейський контекст»* (викладачі І. Барановська і Н. Казьмірчук), який є практично орієнтованим. Викладачами було впроваджено технологію «Театр як школа», яка передбачала використання студентами театральних прийомів для набуття знань із будь-якої сфери життя. Кожне практичне заняття містить елементи тренінгової діяльності, зокрема

викладачі пропонують вправи на розвиток сценічного мовлення, пластики тіла, вміння створювати зовнішній єдиний образ героїв тощо. Студенти брали активну участь в іграх-драматизаціях, що спрямовані на їх «входження» в уявну виховну ситуацію і дію в цій ситуації з позиції окремого персонажа; театральні-імпровізаційних технологій – які передбачають входження учасника в життєвий контекст конкретного персонажа художнього твору. Також широко використовувалися на заняттях етнокультурні засоби, було організовано та презентовано театралізації національних фольклорних традицій як країн ЄС, так і України.

Під час читання 4 модуля «Упровадження європейського досвіду залучення представників соціальних служб і громадських організацій до проведення театралізованої діяльності дітей»(викладач В.Подорожний) аналізувався європейський досвід залучення соціальних служб, громадських організацій щодо використання театралізованої діяльності дітей різних вікових груп; особливості створення дитячого театру в умовах дозвілля як напряму роботи соціальних служб і громадських організацій; форми взаємодії педагогів із «зовнішніми» учасниками проведення театралізованої діяльності (батьками, іншими членами сім'ї, людьми похилого віку тощо.).

Студенти також мали можливість відпрацювати здобуті практичні навички під час проведення тренінгової частини модуля «Театралізована діяльність як засіб покращення психоемоційного стану дітей дошкільного та молодшого шкільного віку та інших учасників дійства». На цьому етапі використовувалися активні методи та специфічні для психодрами техніки: самопрезентація, виконання ролі, діалог, монолог, дублювання, репліки в сторону, обмін ролями, порожній стілець, дзеркало тощо.

Отже, прилучення учнів до театрального мистецтва дозволить вирішити низку соціально-виховних і розвивальних завдань. Під час організації театральної діяльності дітей протягом тривалого часу створюються умови для розвитку комунікативної, морально-вольової, фізичної та інших сторін особистості. Оскільки театральне мистецтво є інтегрованим і поліфункціональним. Театр є одним із способів пізнання навколишнього світу, завдяки використанню якому формується пізнавальна культура особистості, розширюється світогляд, знання про навколишню дійсність та одночасно формується естетичне ставлення до неї. Він створює умови для реалізації потреби кожної дитини у самовираженні, спілкуванні, пізнанні себе та світу через відтворення різних образів та ситуацій. На театральному майданчику відбувається продуктивне спілкування, формуються «soft skills». здатності до .Підготовка майбутніх педагогів до використання театральної діяльності дітей дошкільного і молодшого шкільного віку відбувається у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського проекту програми ЄС Еразмус + Жан Моне Модуль (620252-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-MODULE).

Література

1. Волкова Ю. І. Методи формування художньо-комунікативних умінь майбутніх учителів музики та хореографії. *Сучасні стратегії розвитку хореографічної освіти : Матеріали II*

- Всеукраїнської науково- 216 практичної конференції* [ред. кол.: О. В. Дудник, Л. М. Андрощук]. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2015. С. 13-16.
2. Демченко О.П., Давидова М.О., Ларіна І.О. Створення ситуації успіху для дітей з проявами обдарованості в умовах театральної діяльності. *Науковий журнал «Академічні студії*. Серія «Педагогіка». 2021. Т.2. №3. С.22-30.
 3. Демченко О. Європейські орієнтири у підготовці майбутніх педагогів до використання театру в соціально-виховній роботі. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти*: збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної Інтернетконференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 22-23 квітня 2021 р.). Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля, 2021. Вип. 10. С. 467-471
 4. Демченко О.П., Флуд Л.М., Ясинецька О.С. Використання театральної діяльності у соціально-виховній роботі з молодшими школярами. *XII Международная научнопрактическая конференция «Actualprioritiesofmodernscience, educationandpractice», 29 марта - 01 апреля 2022 г., Париж, Франция [Actual priorities of modern science, education and practice Proceedings of the XII International Scientific and Practical Conference Paris, France March 29 – April 01, 2022]*. С.559-567.
 5. Жовнич О.В., Казьмірчук Н.С., Стахова І.А. Театр природи як засіб формування SOFTSKILLS в учнів початкової школи. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: педагогіка і психологія. 2020. Випуск 61. С. 23–30
 6. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. К., 2016. URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
 7. Орлова О. І. Сучасні тенденції розвитку театру в Україні: соціологічний аспект. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2018, Вип. 79. С.141-150.
 8. Паловська М., Ремсова Л., Гулова Л. Вибрані методи драматичного виховання в контексті соціально-педагогічної діяльності. Університет ім. Т. Г. Масарика, Брно, 2017. URL:<https://www.ustnayaistoriya.info/wp-content/uploads/2020/03/990-15-742-1-10-20180410.pdf>
 9. Червінська І.Б., Кіраль Л.І. Формування у молодших школярів інтересу до навчання засобами театральної педагогіки: методичний посібник. Ужгород, 2014. 259 с.
 10. Шахрай В. М. Театральне мистецтво як чинник оптимізації взаємодії особистості та соціуму. *Народна освіта*: електрон. наук. фахове вид. 2011. Вип. № 1 (13). URL: http://narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/13/statti/shahrai.ht82.
 11. Demchenko O., Kazmirchuk N., Zhovnych O., Stakhova I., Podorozhnyi V., Baranovska I. PREPARING STUDENTS FOR THE USE OF THEATER ACTIVITIES FOR CHILDREN'S DEVELOPMENT SOFT SKILLS: EUROPEAN CONTEXT. SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. *Proceedings of the International Scientific Conference*. Volume I, May 27th-28th, 2022. 31-46. URL: <http://journals.rta.lv/index.php/SIE/article/view/6866>
 12. Kutzelmann, Sabine/Massler, Ute/Peter, Klaus (2016). Die zentralen Lehr-Lern-Prozesse des mehrsprachigen Lesetheaters. Eine Anleitung für die Praxis. Weingarten: Pädagogische Hochschule Weingarten.
 13. Teatr Jana Dormana w Polsce. URL: <https://teatr.bedzin.pl/o-teatrze/>.
 14. Theater in a Waldorf school. URL: <https://www.washingtonwaldorf.org/student-life/theater-arts>.